

CONSIDERAȚII ASUPRA ARHITECTURII POPULARE DIN SATUL GHERĂIEȘTI, JUDEȚUL NEAMȚ

Ion H. CIUBOTARU

Situat în extremitatea nord-estică a județului Neamț, nu departe de orașul Roman, satul Gherăiești se află pe platoul cuprins între apa Siretului și cea a Moldovei. Distanța unghiulară față de Ecuator este de 47°01'21" latitudine nordică și 26°49'42" longitudine estică. Potrivit tradițiilor locale, vechea vatră a așezării era cândva în partea nord-vestică a celei actuale, pe locul numit *Siliște* sau *La Siliște*. Apa Moldovei, pe al cărei mal stâng se găsește localitatea astăzi, a avut de-a lungul timpului efecte benefice asupra oamenilor, fără a-i scuti însă și de unele neplăceri. Ieșirile râului din matcă le-a părăduit adesea agoniseala, afectată uneori și de apele dezlănțuite ale *Ciurlicului* sau *Duruitoarei*, cele două pâraie ce brazdează hotarul satului în drumul lor spre albia Moldovei.

Din punct de vedere confesional satul este mixt, fiind locuit atât de catolici cât și de ortodocși. Vechimea așezării depășește o jumătate de mileniu, dar prezența catolicilor este atestată abia din secolul al XVIII-lea. Bătrânii vorbesc de o posibilă obârșie transilvăneană, unii dintre ei detaliind chiar momentul venirii celor dintâi catolici în satul Gherăiești. Fără a le trece cu vederea, informațiile de acest gen trebuie analizate însă cu multă prudență, având în vedere limitele pe care le are memoria colectivă.

O dată cu trecerea timpului, populația catolică din Gherăiești a devenit majoritară față de credincioșii ortodocși, satul numărându-se printre localitățile din zona Romanului care alcătuiesc așa-numita *ramură nordică* a catolicilor moldoveni. Este vorba de o constelație de așezări, relativ mari, în care graiul, portul popular, tradițiile și obiceiurile sunt aceleași, se identifică cu ale populației ortodoxe din împrejurimi și pun în lumină o seamă de particularități ce îi individualizează pe acești credincioși față de confracții lor din ținuturile sudice ale Diecezei de Iași.

Structurile arhitectonice din Gherăiești nu sunt unitare. Ele relevă un amestec de vechi și nou, pe care îl întâlnim și în alte comunități rurale cu o evoluție social-istorică asemănătoare. Satul este unul de tip *adunat*, dar modul în care sunt dispuse casele și acareturile trădează etapele diferite în care acestea au fost construite. Pe de o parte, întâlnim

modalități străvechi de organizare a microcosmosului gospodăresc, iar pe de alta spiritul sistematizării câștigă din ce în ce mai mult teren.

Pe bună dreptate, *cătunul* sau *cotul* în care locuiesc ortodocșii este socotit partea veche a așezării. Aici ulițele sunt întortocheate, pe alocuri greu accesibile, curțile au un aspect neregulat, iar construcțiile sunt dispuse pe spații largi. Este un fenomen al locuirii ce trimite la vremurile de odinioară, când oamenii își întemeiau căminele după rânduieli încetățenite prin tradiție. Dimpotrivă, în zonele supuse sistematizării, unde pământul era neîndestulător, totul pare să fi fost chibzuit în funcție de exploatarea cât mai judicioasă a spațiului avut în posesie.

Dincolo de toate împrejurările, mai mult sau mai puțin favorabile, care i-au determinat configurația actuală, se poate spune cu certitudine că Gherăieștiul se numără printre așezările reprezentative de pe Valea Moldovei. Un sat liniștit, cu oameni harnici și ospitalieri, cu case și construcții anexe ce se integrează atât de firesc în stilistica arhitecturii populare din părțile Romanului. Un sat despre care, la prima vedere, s-ar putea spune că se află într-o continuă transformare. Nu doar în privința modernizării componentelor arhitectonice, ci și la nivelul mentalității. În realitate însă, asemenea altor așezări de câmpie, localitatea de care ne ocupăm continuă să conserve și o dimensiune existențială ce se dezvăluie cu zgârcenie.

La o cercetare atentă se descoperă aici o viziune arhaică asupra universului gospodăresc la care oamenii continuă să se raporteze și astăzi. Se identifică încă acel amestec de religie și magie, de muzică și farmec – cum spunea Ernest Bernea – acea viață spirituală a țăranului care continuă să stăpânească înțeleșuri adânci „asupra naturii lucrurilor și a omului, asupra sensului vieții și cuprinsului ei”¹.

Supraviețuiesc, de asemenea, urmele unor rituri de întemeiere a așezării, chiar dacă memoria colectivă nu mai reține sensurile pe care acestea le-au avut cândva. O parte din hotarul satului – cea care se învecinează cu localitatea Pildești – a fost marcată, la început, prin trasarea unei *brazde*. Practica mai are semnalări în Moldova², dar și în alte zone ale lumii, iar implicațiile sale magice nu stau cătuși de puțin sub semnul îndoielii. Atâta doar că, în cazul riturilor de întemeiere, actul magic era așezat sub semnul purității, al curățeniei, al luminii, în vreme

¹ Ernest Bernea, *Civilizația românească sătească. Ipoteze și precizări*, Țară și Neam, București, 1944, p. 25.

² George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. II, Socec, București, 1899, p. 737.

ce brazda folosită în scopul exorcizării molimelor sau al stăvilirii unor intruziuni nefaste se trasa numai de către persoane inițiate, care acționau la adăpostul întunericului adânc al nopții. Cu timpul, *brazda* dintre Gherăiești și Pildești s-a adâncit, căpătând aspectul unui *șanț*, iar noua denumire s-a generalizat, rămânând până astăzi în toponimia locală.

Satul Gherăiești înregistrează, totuși, o serie întregă de schimbări ce nu pot și nu trebuie să fie ignorate. Casele, anexele gospodărești, gardurile, fântânile, construcțiile cu destinație socială ori culturală, crucile aflate pe principalele căi de acces, toate acestea poartă pecetea modernizării, a progresului. Continuă să dăinuie însă și satul cel vechi. Nu atât locuințele sau celelalte adăposturi, marcate de trecerea timpului, cât mai ales imaginea complexă a așezării de altădată. Satul din inimă, cum spunea cineva. Cu împlinirile și neajunsurile sale, cu truda zilnică și bucuria sărbătorilor, cu speranța mereu renăscută. Satul care le conferă oamenilor identitate culturală. Acel sat al tuturor, descoperit și asumat încă din copilărie, cu care localnicii s-au obișnuit și nu pot concepe că l-ar putea pierde vreodată.

Oamenii conviețuiesc împreună de veacuri. Trăiesc și muncesc în bună înțelegere, sub semnul credinței în Dumnezeu, al respectului și prieteniei. Prin felul lor de a fi și a gândi au știut să formeze întotdeauna o comunitate bine încheagată, atitudine ce continuă să le călăuzească existența și astăzi. De când se știu, vorbesc aceeași limbă, îmbracă aceleași straie, prețuiesc valorile naționale, cinstesc memoria străbunilor și își asumă, fără ostentație, identitatea românească.

Pentru călătorul neavizat singurele indicii că la Gherăiești credincioșii nu aparțin aceleiași confesiuni sunt cele două biserici. Acestea irump spre cer, dominând părțile satului în care catolicii sau ortodocșii formează o majoritate absolută. Biserica ortodoxă este mai veche și se află pe un tăpșan, în preajma locului unde, cu veacuri în urmă, existase un alt lăcaș de cult. O situație asemănătoare întâlnim și în cazul bisericii catolice, înălțată, la rândul ei, pe temelii de ctitorii anterioare. Silueta bisericii catolice este impunătoare. O construcție nouă, modernă, îndrăzneță chiar, ce reține atenția prin toate componentele sale arhitecturale interioare și exterioare.

Apartenența confesională diferită nu i-a îndepărtat pe oameni unii de alții și, mai ales, nu a generat motive de discordie. Dimpotrivă, trăind laolaltă de atâta vreme, credincioșii au dobândit înțelepciunea de a respecta și a cinsti, așa cum se cuvine, opțiunile religioase ale confrăților. La sărbătorile care nu sunt comune, ca și la evenimentele mai importante

din viața familială, catolicii și ortodocșii se regăsesc adesea în fața aceluiași altar, rugându-se împreună.

Ca pretutendeni pe cuprinsul țării, locul de căpetenie în cadrul gospodăriei din Gherăiești îl ocupă *casa*. Este construcția cea mai importantă, întrucât nu se rezumă doar la funcția de *locuință* – care îi asigură omului adăpostul și locul pentru prepararea hranei – ci are rosturi mult mai complexe. Casa înseamnă familie, identitate, spațiu consacrat, și exprimă o anume mentalitate. Casa simbolizează centrul existențial al omului devenit statornic, iar în accepțiunea pe care o cunoaștem astăzi are o vechime impresionantă, fiind atestată încă din anul 6500 înainte de Hristos³. Plecând de la ideea că întemeierea familiei se raportează la urzirea universului, Mircea Eliade vedea în configurația *casei* o ipostază a hărții *satului* și, prin extensie, a *lumii*.

Numeroasele precauții, credințele, gesturile și practicile ritual-ceremoniale, ce gravitează în jurul alegerii locului de casă, al construirii edificiului domestic și al luării lui în posesie, justifică importanța ce i s-a acordat întotdeauna în lumea satului tradițional. Casa adăpostește *vatra* focului, reprezentând locul unde se prepară bucatele, dar și epicentrul spațiului cosmicizat, zona de iradiere a tradițiilor noastre culturale ce s-au transmis de la o generație la alta. O spune și Valer Butură, unul dintre iluștrii etnografi ai poporului nostru: „Vatra a încălzit casa, pe ea s-a pregătit mâncarea, lângă ea s-a tors iarna cânepa și lâna, s-au depănat firele și amintirile, s-au brodat în cântece de dor și jale iile, s-au povestit basmele, s-au cântat baladele”⁴.

În încăperea încălzită, adesea chiar în preajma *vetrei* – acest simbol al permanenței, ocrotit îndeosebi de femei, – și-a petrecut ruralul tradițional momentele importante ale existenței sale, dobândind cunoștințe dintre cele mai folositoare. Este locul unde s-a urzit mereu o realitate magică, pe care omul și-a dorit și a sperat să o transforme într-o realitate obiectivă, cum spunea Petru Caraman.

Importanța cu totul aparte ce i se acordă casei rezultă și din faptul că numele acestei construcții s-a extins foarte mult. Ca în cele mai multe regiuni ale țării, la Gherăiești locuința propriu-zisă se mai numește *casa mică* sau *căsuța*, diminutivul (aplicat și caselor bătrânești) subliniind, o dată în plus, intimitatea spațiului respectiv. În aceeași ordine de idei,

³ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, vol. I. Traducere din limba germană de Dana Petrache, Editura Saeculum I.O., București, 2002, p. 71-72.

⁴ Valer Butură, *Etnografia poporului român*. Cultura materială, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 107.

încăperea în care sunt ținute lucrurile curate (straietele, țesăturile, broderiile etc.) și care este destinată primirii oaspeților, precum și evenimentelor sărbătorești, se cheamă *casa cea mare*, în ciuda faptului că odinioară era mai mică decât căsuța. S-ar mai putea adăuga aici și faptul că, prin analogie, au apărut și alte accepțiuni ale cuvântului casă. Astfel, biserica este *casa Domnului*, sicriul se mai numește *casa mortului*, mormântul *casa veșnică*, tot așa după cum cimitirul este cunoscut și sub denumiri ca *satul morților*, *satul tăcut* și chiar *satul lor*⁵.

Casa a fost privită, așadar, și ca un spațiu spiritual, de promovare a unor valori culturale esențiale. Viziunea omului asupra interiorului și exteriorului casei a fost întotdeauna diferită. Aparent, grija cea mai mare s-ar manifesta pentru realizarea exteriorului, întrucât acesta reprezintă cartea de vizită a gospodăriei, fiind expus tuturor comentariilor. Și, într-adevăr, oamenii sunt preocupați ca exteriorul casei să aibă o înfățișare cât mai agreabilă, fără tonalități stridente ori inovații care să provoace discuții nedorite.

Cu toate acestea, „exteriorul casei este numai masca sau aparența omului”⁶. Definitiv pentru cunoașterea ființei umane rămâne *interiorul*, „poate cea mai concludentă expresie a modului de viață și a spiritualității, a ideilor, a cuvintelor unui popor, a vieții familiale și sociale, cu toate implicațiile ei”⁷. Întrebat ce crede despre interiorul casei, Anton Birgăuanu din Gherăiești a spus: „Aista-i dupa om. Dupa suflitu lui. Dupa cum i-o fost lasat di la Dumnezeu să trăiască, să cie el pi lumea asta. Vez cum îs oamini: unu-i pitrecăreț, altu-i tăcut, unu o duci mai bini, altu mai rău, unu ari gloaf, altu n-ari, fiicari cu viața lui. Bunî sau ră, viața lui îi acolo, în casî. Afarî-i altî treabî. Ti porț așa ca di ochii lumii. Ti iei cu una, cu alta, mai uiț de-ali tali. În casî-i altceva. Ci faci omu-n casa lui, el știe. Altu n-ari treabî. Fiicari trăiești acolo, în interior, cum i-o fost rânduit. Unu plângi, altu râdi, altu-i suparat, după cum divini cazu. Ci faci în casî știi tu și familia ta. Asta-i”⁸.

Cu puține excepții, casele din Gherăiești sunt construite de meșteri locali și nu se deosebesc de cele aflate în satele din împrejurimi.

⁵ Inf. Virginia Gh. Cojocaru, 81 de ani, 6 clase, agricultoare. (Înregistrare mg. făcută la 23 aprilie 2003).

⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere, vol. I, București, Editura Artemis, 1994, p. 257.

⁷ Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Maria Bocșe, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 253.

⁸ Inf. Anton A. Birgăuanu, 75 de ani, 7 clase, agricultor. (Înregistrare mg. făcută la 6 septembrie 1997).

Ele se integrează „în marea tipologie românească a gospodăriilor pericarpatice și reprezintă rezultatul îndelungatului și complexului proces de prefacere, în continuă desfășurare, urmărind perfecționarea și adaptarea ansamblului gospodăresc la cerințele și exigențele mereu crescânde ale oamenilor”⁹. Este vizibilă și aici o anumită mentalitate ce a stat la baza organizării spațiului de locuit. Cele mai multe case sunt orientate cu fața spre sud, semn că oamenii nu au ignorat câtuși de puțin efectele nedorite ale frecventelor vânturi din părțile nordice. S-au luat în calcul, de asemenea, sursele de apă, căile de acces, posibilitățile grupării adăposturilor pentru animale, locurile de depozitare a furajelor etc.

Într-o perioadă îndepărtată, de care bătrânii abia își mai aduc aminte, au existat și la Gherăiești *bordeie*, atât cele semiîngropate, construite numai în câmp, cât și locuințele monocelulare (la suprafața solului), aflate în sat, în care se intra direct de afară. Un exemplu tipic de bordei semiîngropat, îl reprezenta „casa jitarului din poarta țării”, o structură arhitectonică rudimentară ce a fost utilizată până în deceniile trei-patru ale veacului trecut. Ultima construcție de acest gen pare să fi fost „bordeiu lui Cioboc”, un paznic ce își avea sălașul la ieșirea din sat, „pe unde treceau vitele spre hațaș, pentru a ajunge la pășune”¹⁰.

Față de bordeiu semiîngropat, locuința monocelulară a evoluat relativ repede. I s-a adăugat mai întâi *tinda*, creându-se astfel un spațiu intermediar, pentru ca apoi, prin despărțirea acesteia de un perete, să apară o nouă încăpere, destinată păstrării alimentelor și a unor obiecte de uz casnic. Concomitent, construcția a fost înconjurată de *prispă*, pe care s-au înălțat și primii stâlpi, iar prin prelungirea acoperișului (pe una din laturi și în partea din spate) au apărut noi spații de depozitare, cunoscute în sat sub nume ca *paravan*, *chiler* sau *șandrama*. Sunt de menționat, apoi, casele cu două încăperi și tindă rece, poate cele mai frecvente în perioada interbelică, și, în sfârșit, casele sistematizate și chiar vilele, asupra cărora vom reveni.

Cercetarea arhitecturii populare din satul Gherăiești pune în lumină dovezi dintre cele mai convingătoare că locuințele catolicilor nu s-au deosebit nicicând de cele ale ortodocșilor. Și nu este vorba aici doar de aspectele exterioare sau interioare ale construcțiilor propriu-zise, ci și de concepțiile străvechi care au dominat fenomenul locuirii, atât în spațiul nostru etnocultural cât și la alte popoare sedentare. Până de curând,

⁹ Elena Florescu, *Arhitectura populară din zona Neamț*, Complexul Muzeal Județean, Piatra Neamț, 1983, p. 50.

¹⁰ Inf. Gheorghe V. Cojocaru, 82 de ani. Vezi nota nr. 7.

oamenii mai săvârșeau încă gesturi și acte magice de „luare în posesie” a locului de casă, iar la sfârșit, când construcția era terminată, nu se mutau în noua locuință fără a îndeplini alte practici menite să apere toți membrii familiei de eventualele neplăceri ce s-ar fi putut abate asupra lor.

Locul de casă se moșteneau, era primit ca zestre (prin căsătorie) sau, mai rar, se cumpăra. Dacă se întâmpla ca în perimetrul respectiv să existe o casă bătrânească, aceasta era dăruită, iar noua construcție nu se înălța pe același loc, ci cu câțiva metri mai în față, pentru ca „gospodarii tineri să aibă parte de un trai mai bun”¹¹. Casele vechi se ridicau pe *tâlpi* sau *tâlpoaie*, formate din bârne groase de stejar, încheiate între ele cu cuie de lemn numite *cepuri*. Mai târziu, tâlpile aveau să fie înlocuite de temelii, cele mai rudimentare fiind alcătuite din lespezi de piatră, fără a se folosi vreun liant. Pe astfel de fundamente se înălțau, de regulă, casele ai căror pereți erau făcuți din *chirpici* sau din *ceamur*.

Chirpicii se mai folosesc și astăzi, atâta doar că se clădesc pe temelii de beton, iar pereții sunt acoperiți adesea cu rețele de sârmă, peste care se aștern două trei straturi de ciment, ultimul fiind alcătuit uneori din praf de piatră. Mult mai rare, casele cu pereții de ceamur se realizau astfel: direct pe pământ, pe tâlpi ori pe temelie, se așezau două rânduri de scânduri, prinse în *juguri*, ca să fie rigide, și fixate cu ajutorul *chitonoagelor*. Se alcătuea deci un cofraj, având înălțimea de 0,40 m. și lățimea de 0,30 m., în interiorul căruia „se bătea” lut amestecat cu paie tocate. Un om intra în cofraj și călca lutul, bătătorindu-l bine, până reușea să-l uniformizeze. După aproximativ o săptămână, când pereții erau suficient de întăriți, scândurile se desprindeau din juguri și se mutau mai sus. Operațiunea se repeta de 5-6 ori, în funcție de posibilitățile materiale ale gospodarului. Această tehnică de realizare a pereților este în uz și astăzi în mai multe localități din zona Romanului. La Nisiporești, de exemplu, construcțiile de acest gen se numesc „case pe rânduri”¹².

De largă răspândire s-au bucurat la Gherăiești casele construite „pe furci”, o tehnică de lucru considerată a fi „cea mai arhaică formă de arhitectură a lemnului din țara noastră”¹³. În acest scop se foloseau

¹¹ Inf. Ortansa A. Ilieș, 80 de ani, 7 clase, agricultoare. (Înregistrare mg. făcută la data de 28 aprilie 2003).

¹² Inf. Gheorghe M. Blăjuț, 62 de ani, 4 clase, agricultor. (Înregistrare mg. făcută la 14 septembrie 1997). Vezi Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. I: *Arhitectura populară, Textilele de interior, Portul popular de sărbătoare*, Editura Presa Bună, Iași, 1998, p. 26.

¹³ Radu-Octavian Maier, *Cercetarea așezării și arhitecturii țărănești în Luizi-Călugăra, jud. Bacău*, în *R.E.F.*, tomul 39, nr. 3-4, București, 1994, p. 254.

arborii de esență tare: stejarul, fagul, carpenul și chiar salcâmul. Furcile delimitau conturul pereților exteriori ai casei. Erau îngropate în pământ, se prindeau între ele cu chingi orizontale, iar în partea superioară, la baza acoperișului, se fixau în bârne numite *costoroabe* sau *lutari*. Pe costoroabe se sprijineau *căpriorii*, care susțineau acoperișul. Uneori, furcile de la colțurile casei se mai numeau *amnari*, prin analogie cu stâlpii încastrați, în aceleași locuri, între tălpi și costoroabe.

La casele „pe furci”, scheletul pereților era împletit din nuiiele dispuse în poziție verticală. Peste împletitură, de o parte și cealaltă a peretelui, „se bătea” un strat, relativ gros, de lut negru amestecat cu paie. Pereții se scrijelau apoi cu o furcă de fier, pentru a nu crăpa. Când se uscau, erau unși cu lut galben, „făcut cu pleavă de grâu”, după care „se fețuiau” cu o pastă compactă, obținută din humă amestecată cu nisip și alte materiale ce îi confereau un plus de stabilitate. La sfârșit, pereții erau tencuiți și spoiți, operațiuni ce presupuneau folosirea mai multor straturi de var.

Un moment important în procesul de construire a unei case îl constituia realizarea acoperișului. Structura acestuia este alcătuită din grinzi și căpriori, iar forma, aproape numai în *patru ape* sau *table*, perpetuează specificul locuințelor tradiționale românești. La Gherăiești-Neamț, casele cu acoperișul în *două ape* sau în *două table* sunt foarte puține la număr, ceea ce înseamnă că tehnica respectivă este una de împrumut și nu se utilizează de multă vreme. Înfrăurirea pare să vină dinspre spațiul bucovinean, unde aceste structuri arhitectonice au pătruns prin intermediul populației austriece.

Casele vechi, mai ales cele cu o singură încăpere, tindă și cămară, care mai puteau fi văzute în sat până în preajma celui de al doilea război mondial, erau acoperite cu „jupi de stuf”, peste case se așezau uneori paie de grâu, într-un strat de aproximativ 30-40 cm. Pentru stabilitate, erau puse *țepușe* de jur-împrejurul acoperișului, la nivelul interior al streășinei, precum și nuiiele lungi de alun ce se legau între ele în dreptul *coamei*. S-au folosit, de asemenea, acoperișurile din șindrila, de tablă și de țiglă, unele dintre acestea păstrându-se și astăzi. Mai puțin agreabile sunt acoperișurile „din plăci de azbociment”, care depersonalizează peisajul arhitectonic local, cu formele lor standardizate și cromatica anostă, de un cenușiu prăfuit.

Potrivit mentalității tradiționale, trăinicia unei case și liniștea celor ce aveau să locuiască în ea trebuiau asigurate și pe alte căi. Sub prima furcă, sub talpă ori în temelie se puneau bani, „pentru norocul

familiei”¹⁴, un ou, „ca sî fie sănătoși ca oul”¹⁵, sau „câte-o mânî di grâne, sî aibî belșug în casî”¹⁶. Un interlocutor¹⁷ ne-a vorbit și despre obiceiul de a se îngropa în temelie un cap de cocoș, fără a putea să explice însă semnificația gestului. Practica este răspândită în întreaga Moldovă¹⁸, precum și în alte regiuni ale țării¹⁹, iar motivația ei ține de credința că durabilitatea construcției se asigură printr-o jertfă²⁰. În cazul de față, sacrificiul păsării (cu toate variantele sale) are rostul de a pune la adăpost membrii familiei de presupusele nemulțumiri ale spiritului locului.

Astfel de temeri nu-i privesc doar pe beneficiarii noii locuințe, ci și pe meșterii care o construiesc. Lor le sunt destinate o serie de ofrande, legate la căpriorii casei, de regulă lângă *boldul* din partea stângă a acoperișului, considerat locul cel mai vulnerabil. Acolo se mai punea o ramură de măr dulce, pentru traiul bun al familiei nou întemeiate, sau o nuielušă de salcie cu motocei, sfințită la Duminica Floriilor. Toate acestea se legau cu un prosop alb, simbolizând legământul cuplului, dar și starea de puritate, de curățenie, sub zodia căreia era zidită casa respectivă.

O altă practică, de care țineau seama atât stăpânii casei cât și meșterii, era aceea de a nu se finaliza, în totalitate, lucrul început: „Rămâné ceava nigata; nu puné o scânduricî, nu băté on cui, mă rog, orici, numa sî nu sî chemi c-o terminat. Zâci c-așa-i mai ghini”²¹. Stăruie aici credința străveche potrivit căreia cel care zidește casa se teme să o finiseze complet, întrucât desăvârșirea construcției constituie momentul în care *locul* trebuie „plătit” printr-o jertfă umană. Mircea Eliade spune că obiceiul de a nu termina construcția dovedește că noțiunea de *creație* este legată, în universul mental popular, de aceea de *jertfă* și de moarte. Și, continuă cărturarul, „omul nu poate crea nimic desăvârșit decât cu prețul vieții sale. Numai Dumnezeu poate crea fără să-și sărăcească sau să-și diminueze ființa. Omul fiind făptură, fiind el însuși creat, este steril

¹⁴ Inf. Barnaveta V. Pal, 84 de ani. Vezi nota nr. 3.

¹⁵ *Aceeași*.

¹⁶ *Aceeași*.

¹⁷ Inf. Virginia Gh. Cojocar, 81 de ani. Vezi nota nr. 14.

¹⁸ Vezi Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu*, Editura Minerva, București, 1976, p. 166-172, informațiile cuprinse sub numerele 4549, 4550, 4551, 4552 și 4560.

¹⁹ *Ibidem*, informațiile cuprinse sub numerele 4545-4547 și 4561 (Muntenia), 4547 și 4555 (Oltenia), 4554 (Transilvania, Banat), 4553 (Dobrogea).

²⁰ Vezi Ion Taloș, *Meșterul Manole. Contribuție la studiul unei teme de folclor european*, Editura Minerva, București, 1973.

²¹ Inf. Carmil G. Gherghel, 74 de ani, 4 clase, agricultor. (Înregistrare mg. făcută la 22 aprilie 2003).

atâta timp cât nu-și însuflețește creația mâinilor sale cu jertfirea sa sau a aproapelui”²².

Un viu interes suscită și riturile de „luare în posesie”, săvârșite cu prilejul mutatului în casă nouă. La Gherăiești, cele mai importante erau *sfințirea și praznicul casei*: „Chema preutu, sfință, spuné o rugăciuni, ni rugam cu tăți, și la urmî sî făcé o masî pintru tăți lumea cari iara acolo. Sî făcé așa ca on praznic, ca o pomanî. Iara prima pomanî cari sî da în casa ceea. Dupa asta ti mutai liniștit și împacat”²³. Prin alte părți ale satului era obiceiul ca, în ziua praznicului pentru casă, să se pună în camera respectivă, într-un ungher, o oală de lut legată la gură, „ca sî sî mai dămoleascî gura lumii”²⁴.

Ne vom opri, pe scurt, și asupra credințelor privitoare la *șarpele casei*. Fiecare casă bătrânească, spunea Gheorghe V. Cojocaru, avea șarpele ei: „Sta în păreți, deasupra ușî, și când dornei prima noapti-n casî îl auzăi. Țăcăné așa ca on ceas”²⁵. Maria V. Dascălu își amintea că „șărpili di casî iara numa-n păreți di vălătuci. Făcé tăți noaptea ca ceasu: tic-tic, tic-tic, tic-tic. Aista-i norocu casei, n-ai ci te-atingi di dânsu”²⁶. La rândul său, Anton Bîrgăuanu ne-a spus: „Șăripili di casî-i tarcat. Zîci cî-i așa pintru cî-i hrănit cu lapti dulci. Șărpili ista nu-i veninos. Bătrânii zăceu c-aista-i norocu casei și nu sî cadî sî-l omori. Aveu îi așa o vorbî: ci tu nu poț faci, nu strâca”²⁷.

Credința că fiecare casă are un șarpe al ei, ascuns în pereți, și care nu li se arată oamenilor decât în momente de cumpănă, era cândva foarte răspândită în satele noastre. Prin părțile Fălticenilor, de exemplu, se vorbea chiar de un cuplu de șerpi: „Dacă omori șărpoaica, mor fimeili din casî; dacă omori șarpele, mor bărbații casei”²⁸. Având attribute comune cu anticele divinități ocrotitoare ale *vetrei*, de tipul Larilor domestici, zeului Lateranus, zeiței Mania, Manilor și Penaților latini, șarpele de casă este totodată și simbolul strămoșilor, ce-i ocrotesc de dincolo de moarte pe

²² Mircea Eliade, *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, Editura Publicom, București, 1943, p. 45-46.

²³ Inf. Maria C. Gherghel, 72 de ani, 4 clase, agricole. (Înregistrare mg. făcută la 22 aprilie 2003).

²⁴ Inf. Ortansa A. Ilieș, 80 de ani. Vezi nota nr. 20.

²⁵ Inf. Gheorghe V. Cojocaru, 82 de ani. Vezi nota nr. 7.

²⁶ Inf. Maria V. Dascălu, 64 de ani, 4 clase, agricole. (Înregistrare mg. făcută la 25 aprilie 2003).

²⁷ Inf. Anton A. Bîrgăuanu, 75 de ani. Vezi nota nr. 17.

²⁸ Ion H. Ciubotaru, *Valea Șomuzului Mare. Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu și Viorel Bîrleanu, în **C.A.F.**, X-1, Iași, 1991, p. 49.

urmași. Uciderea sau alungarea acestui adevărat *genius loci* poate să atragă neplăceri dintre cele mai mari asupra gospodăriei respective.

Frecvente sunt, de asemenea, practicile de natură religioasă. Tot în scopul protejării stăpânilor casei, este sfințit locul de către preot, se stropește temelia cu agheasmă, sunt puși sub prima furcă „mâțșori de salcie de la Florii”²⁹, se îngroapă, sub talpa casei, o sticlută cu agheasmă³⁰ etc. Simpla enumerare a acestor practici pune în evidență două situații: pe de o parte, preocuparea omului de a evita primejdiile și neajunsurile de orice fel, iar pe de alta coexistența datinilor moștenite din bătrâni cu cele puse în circulație de slujitorii bisericii. Fenomenul are o răspândire cvasigenerală, dar în satele catolice din Moldova și, îndeosebi, la Gherăiești – Neamț ponderea acestora din urmă este evidentă.

Un moment de răscruce în evoluția casei s-a produs la sate începând cu deceniul al șaptelea al veacului trecut. Colectivizarea forțată a agriculturii, cu toate dramele ei, pe care le-au resimțit din plin și oamenii din Gherăiești, avea să aibă urmări dintre cele mai nefaste și în ceea ce privește configurația structurilor arhitectonice tradiționale. Deposdarea țăranilor de pământuri, de uneltele agricole și de animale a declanșat, inevitabil, exodul țăranilor către orașe. Unii dintre ei au părăsit satul definitiv, abandonând puțina agoniseală ce le mai rămăsese, pentru a-și căuta un rost la sute și sute de kilometri de locurile natale. Cei mai mulți însă au rămas acasă, apelând la o soluție de compromis. Așa a apărut fenomenul navetismului. Oameni harnici și pricepuți, gherăieștenii au început să câștige bine la oraș, iar primele semne ale prosperității aveau să se reflecte în prefacerea, construcția și reconstrucția caselor.

Casa țărănească devenea treptat, așa după cum spunea Georgeta Stoica, „o marcă diferențiată între oamenii ce lucrau la oraș și cei rămași în gospodăria colectivă”³¹. Fenomenul poate fi urmărit, cu precădere, în așezările rurale din apropierea orașelor industrializate. La Gherăiești – Neamț însă – și, firește, nu numai aici, – o parte a satului se numește *Cartierul nou*, ceea ce înseamnă că locuințele din perimetrul respectiv, construite după proiecte-tip, nu mai au nimic comun cu specificul arhitecturii populare locale. Același lucru se poate spune și despre vilele apărute în anii din urmă, ivite parcă dintr-o competiție a

²⁹ Inf. Maria A. Iștoc, 72 de ani, 3 clase, agricultoare. (Înregistrare mg. făcută la 22 aprilie 2003).

³⁰ Inf. Tereza A. Ciobanu, 80 de ani, 4 clase, agricultoare. (Înregistrare mg. făcută la 22 aprilie 2003).

³¹ Vezi „Cronica”, revistă de cultură, anul XXVI, nr. 6, Iași, 1991, p. 9.

unor gusturi îndoielnice. Construcții masive, durabile probabil, dominând cu siluetele lor eclecticice mai multe părți ale satului, acestea nu reflectă altceva decât opulența celor cărora le aparțin.

Referitor la construcțiile anexe din gospodărie, ocrotite, la rândul lor, împreună cu casa, de cercul magic pe care îl reprezintă gardul curții, trebuie spus că la Gherăiești, ca și pe alte meleaguri ale țării, acestea mai sunt cunoscute și sub numele de *acareturi*. Este vorba, în primul rând, de structurile arhitectonice destinate adăposturilor pentru animale și păsări, pentru cereale, pentru furaje, pentru uneltele agricole și mijloacele de transport etc. Sunt cuprinse aici și alte construcții, cum ar fi bucătăriile de vară – ca locuințe sezoniere – fântânile, micile ateliere meșteșugărești, gardurile și așa mai departe.

De obicei anexele din gospodărie vorbesc de la sine despre bunăstarea unei familii. Aglomerarea acareturilor constituie un indiciu de prosperitate, remarcat și prețuit de cei din jur. Unei mirese care intră într-o astfel de gospodărie, i se strigă: „Îi îmbla din casî-n șurî / Și-i ci gospodinî bunî, / Tot cu cheili pi mânî, / Și din casî la fântânî, / Tot cu gălecioara-n mânî / Și-i ci bunî gospodinî”³². Dimpotrivă, absența cvasitotală a anexelor gospodărești, ca și starea precară a celor existente, determinată de lenea sau viciile stăpânului casei, devin obiectul strigăturilor satirice: „Bădița cu păru creț / N-are paie pi coteț / Și nici ușî la bordei, / C-o vândut-o pi cinci lei”³³.

Ca în mai toate satele de câmpie, la Gherăiești acareturile s-au construit în funcție de principalele îndeletniciri ale localnicilor, care au fost și au rămas agricultura și păstoritul. Cele mai importante sunt *grajdurile* și *șurile* pentru vitele mari. Țăranii au manifestat întotdeauna o grijă deosebită pentru construirea acestor adăposturi, în sensul că au folosit aceleași materiale și aceleași tehnici de lucru ca și în cazul ridicării caselor. Mai mult decât atât, nu au ignorat nici practicile ritual-ceremoniale ce se efectuau la edificarea unei locuințe. Barnaveta V. Pal știa de la bunica ei că, pe vremuri, „orici-ar ci construit omu, casî, grajdi, ce-ar ci fost, puneu în timilie, la cornu din sus, on cap di cucoș. Iara ca o platî pintru loc. Pi urmî nu s-o mai pus. Eu una, cân am făcut casa, știu cî n-am pus ninica. L-am cheamat pi părintili ș-o strochit cu agheazmî. Atâta. O cetit ș-o strochit și, mulțănesc lu Dumnezeu, nu s-o-ntâmplat ninica”³⁴.

³² Inf. Clara V. Buruiană, 74 de ani, 7 clase, agricultoare. (Înregistrare mg. făcută la 25 aprilie 2003).

³³ *Aceeași*.

³⁴ Inf. Barnaveta V. Pal, 84 de ani. Vezi nota nr. 3.

Din rațiuni funcționale, acoperișurile grajdurilor și ale șurilor s-au făcut numai în *două ape*, întrucât această modalitate de realizare permite lărgirea considerabilă a suprafeței podurilor, ca spații de depozitare a furajelor. Scheletul acoperișurilor se înalța pe un sistem de grinzi, căpătând astfel o formă trapezoidală. Merită menționat și faptul că unele compoziții decorative, existente pe scândurile din părțile laterale, ca și pe fațadele acoperișurilor, ajung să perpetueze elemente artistice dispărute deja din arhitectura caselor. Etnografii noștri au observat, de altfel, că „acareturile păstrează vechile tradiții constructive timp mai îndelungat decât casele”³⁵.

Celelalte anexe gospodărești, ce funcționează tot ca adăposturi în satul de care ne ocupăm, sunt: *ocoalele, plasele și saivanele* (pentru oi), *cocinele, cotețele sau cotinețele* (pentru porci), *poiețile* (pentru păsări), *coșerele sau pătulele* (pentru știuleții de porumb), *hambarele sau standoalele* (pentru grâne) și *șoproanele* (pentru mijloacele de transport și uneltele agricole). Aceștia li se adaugă, desigur, *fântânile, bucătăriile de vară, stupinele*, micile *atelieri meșteșugărești, gardurile* etc. Pe vremuri, în gospodăria tradițională, construcțiile anexe erau așezate spre laturile exterioare ale curții, ceva mai departe de casă, precum și de sursa de apă.

Au venit însă anii grei ai colectivizării agriculturii și toate rânduielile, moștenite din bătrâni, privind fenomenul locuirii s-au prăbușit. Grădinile foarte mici, care le mai fuseseră lăsate oamenilor în posesie, ca și deposedarea abuzivă de animale, de mijloacele de transport și de unelte, i-a obligat pe aceștia să restrângă considerabil perimetrul construcțiilor anexe. Multe dintre vechile acareturi au fost dărâmate, iar cele ridicate din nou – cât mai aproape de case și adesea unite între ele – au devenit polifuncționale. S-au pierdut astfel, iremediabil, nu doar construcții rurale de mare valoare arhitectonică, ci și (ceea ce este mult mai grav) concepțiile străvechi privind organizarea microcosmosului gospodăresc.

Dintre toate acareturile, singurele care au scăpat furiei demolatoare a regimului trecut au fost *fântânile*. Poate și datorită faptului că, prin tradiție, acestea erau socotite bunuri comunitare, chiar dacă se aflau pe proprietatea unuia sau altuia. Într-adevăr, amplasarea fântânilor în locurile cele mai accesibile s-a făcut, întotdeauna și pretutindeni, cu sentimentul că vor aparține tuturor. La Gherăiești, cele mai multe fântâni sunt cu *roată* sau cu *troliu*, numit și *butuc*. Este vorba de un angrenaj mobil, amplasat între doi stâlpi de lemn ori de beton, ce se sprijină pe ghizduri și susțin acoperișuri lucrate cu fantezie și bun gust.

³⁵ Florea Bobu Florescu, Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Arta populară românească*, Editura Academiei, București, 1969, p. 96.

Fântânile se fac la limita spațiului gospodăresc, cât mai aproape de drum, și sunt dotate cu toate cele necesare, pentru ca oricine să-și poată potoli setea. Vecinii se mai ceartă între ei, dar accesul la fântână nu este oprit niciodată, considerându-se că în felul acesta s-ar săvârși un mare păcat. Ca în mai toate zonele Moldovei, în satul la care ne referim se spune că omului care face mai multe fântâni pe cheltuiala lui i se vor ierta din păcate. O secvență dintr-un cântec liric, înregistrat în satul învecinat Barticești, este concludentă în acest sens: „Măi bărbate, măi om bun, / Fă fântâna lângă drum, / Sî beie și bun și rău, / C-așa o vrut Dumnezău”³⁶.

Mai bine primite sunt fântânile construite la răscruci de drumuri și, mai ales, în câmp. Cele ce se fac în afara satului sunt de două feluri: unele se obțin prin săparea unor gropi adânci, care ulterior se pietruiesc și se împrejmuesc cu ghizduri de lemn sau de beton, iar celelalte se rezumă la captarea și amenajarea izvoarelor aflate la suprafața solului. Dacă fântânile din câmp nu erau prea adânci, apa se scotea cu *cârligul*, folosindu-se în acest scop o nua lungă de alun, la capătul căreia se fixa un sistem de prindere a găleții. În celelalte situații, fântânile erau prevăzute cu *cumpănă*. Locul în care se află o asemenea sursă de apă în satul de care ne ocupăm, este cunoscut sub denumiri ca *Fântâna cea mare*, *Fântâna cu cumpănă* sau, pur și simplu, *La cumpănă*³⁷.

Din cea de a doua categorie fac parte așa-numitele *fântânele*. După cum arătam mai sus, acestea au rezultat prin amenajarea unor izvoare, aflate undeva în partea de vest a satului: „Locu ceala sî cheamî *la budăi*. I sî zăci-așa, pintru cî nu-s fântâni adivarati, știi, îs niști trunchiuri di copac, scobiti înăuntru, cari protejazî izvoarăli. Sî mai chiamî *la fântâneli*, pintru cî-s izvoară captati, știi”³⁸. Interlocutorul nostru ne-a mai spus că *budăile* respective se află „în gura râpii lui Anton” și se mai cheamă „Fântânelili di la Dăncu”, după numele unui om care își are lotul în apropiere.

Despre *fântânelele* de la Gherăiești ne-a vorbit și Gheorghe V. Cojocaru. El s-a referit și la cei ce au amenajat acele surse de apă: „O fost la noi o familii Andrii. Așa sî chema. Ș-o făcut în sat cam vo cincî-șăși fântânî. Ș-o făcut și niști *budăi* divali, uni mărg gospodinili sî lugzuiascî pâanza. Mergéu, c-amu nu mai mărg. S-o cam strâcat amu budăili celea,

³⁶ Inf. Elisabeta P. Farcaș, 91 de ani, nu știe carte, agricultoare. (Înregistrare mg. făcută la 15 martie 2000).

³⁷ Inf. Gheorghe V. Cojocaru, 82 de ani. Vezi nota nr. 7.

³⁸ Inf. Anton A. Bîrgăuanu, 75 de ani. Vezi nota nr. 17.

cî, vez cum îi lumea, dacî esti, folosăști, da di reparat nu-i treci pin cap. Apu-o fost la noi on brigadieri la C.A.P. Aista, mai rău, vroie sî le-astupi di tăt. Noroc c-o sărit lumea: «–Cum s-astuchi fântânili, băi, om fărî Dumnezău? Di făcut nu ti duci mintea, da la strâcat gata! Trece-on drumet pi ici, își răcorești sufletu și-i mulțamești lu Dumnezău. Cum sî li-astuchi?» Ș-apu s-o lasat el³⁹.

Amenajarea izvoarelor prin captarea acestora în *budăi* nu pare să fie o acțiune întâmplătoare și, cu atât mai puțin, de dată recentă. Până nu demult, satul Muncelul de Sus, din comuna Mogoșești-Siret, județul Iași, era specializat în confecționarea unor astfel de ghizduri din trunchiuri scobite, ceea ce înseamnă că *budăile* respective aveau mare căutare în așezările din Podișul Central Moldovenesc. Lingvistul Stelian Dumistrăcel, atestă această practică și în sudul țării, precizând totodată că termenul *fântână* păstrează sensul original al latinescului (aqua) *fontana*, însemnând *apă de izvor*⁴⁰.

În ceea ce privește *gardurile*, se poate spune că în satul de care ne ocupăm au existat, până de curând, toate construcțiile de acest gen cunoscute pe cuprinsul Moldovei și nu numai. Cele mai vechi sunt, fără îndoială, *gardurile de mărăcini*. Ele restrâng, de fapt, la spațiul gospodăresc, cercul magic reprezentat cândva de *brazda* sau *șanțul* ce delimitau vatra satului și mai apoi grădina. Rolul de stavilă împotriva intruziunilor malefice, pe care îl aveau cele două limite de hotar, obținute pe cale magică, se regăsește și la *gardurile de mărăcini*. Materialele din care sunt făcute acestea amplificau – la nivelul mentalității populare – funcția de care vorbim.

Așa cum arată însă profesorul Petre Caraman⁴¹, nu doar *gardul de mărăcini*, ci toate împrejurimile gospodărești au rolul de a asigura liniștea stăpânilor casei și de a proteja bunurile aflate în interior. Prin urmare, funcția de *apotropaion* avea să se răsfrângă ulterior asupra tuturor tipurilor de *garduri* (existente și în satul Gherăiești), indiferent dacă acestea erau împletite *din nuiele* (culcate sau în picioare), dacă erau făcute *din ostrețe*, *din scânduri* (verticale sau orizontale), *din sârmă ghimpată* sau *din plase de sârmă*, *din fier forjat*, *din cărămidă*, *beton* etc.

³⁹ Inf. Gheorghe V. Cojocaru, 82 de ani. Vezi nota nr. 7.

⁴⁰ Stelian Dumistrăcel, *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*. Ediția a II-a, revăzută și augmentată, Editura Institutului European, Iași, 2001, p. 137.

⁴¹ Vezi Petru Caraman, *Gardul curții și semnificația practicilor negative aplicate lui de către colindătorii*, în vol. *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*. Studiu de folclor comparat. Ediție îngrijită și postfață de Ion H. Ciubotaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997, p. 425.

În categoria acareturilor mai pot fi incluse și alte construcții, cum ar fi *beciul*, *cuptorul de vară* (cu sau fără vatră) și chiar *loznița*, dar asupra acestora nu ne vom opri, deoarece apar cu totul sporadic în incintele gospodăriilor din Gherăiești.

Résumé

Ce travail fait partie d'une étude monographique concernant la culture populaire du village de Gherăiești, du département de Neamț, localité mixte du point de vue confessionnel, mais qui, dans le plan des conceptions anciennes sur l'espace habitable, relève de la même unité qu'on peut rencontrer partout à travers le pays.

L'architecture rurale est analysée d'une double perspective : des structures traditionnelles – conservées surtout dans la partie ancienne du village (habitée par les croyants orthodoxes) – et des constructions modernes, beaucoup plus fréquentes dans la communauté catholique. La maison et ses dépendances sont analysées dans le contexte de toutes les transformations de la seconde moitié du XX-ème siècle. Le discours ethnographique est complété par une approche ethnologique et socio-folklorique des faits en question.